Universell utforming

Likestilling og tilgjengelighet til fysiske omgivelser i det offentlige rom

Oppland fylkeskommunes ansvarsområder

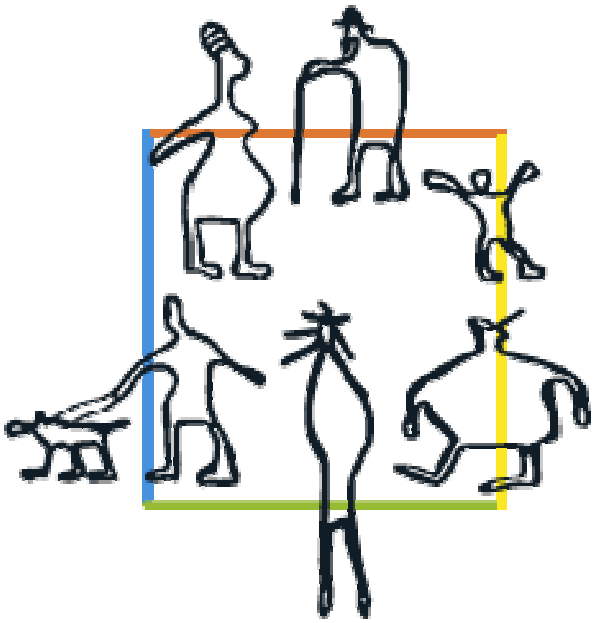

Innholdsfortegnelse

Forord……3

Del 1 Innledning……5

1.1. Historikk 5
1.1.1. Byen for alle, Lillehammer ……5
1.1.2. Gjøvik og Vestre Toten- Pilotkommuner……6
1.1.3. Høgskolen på Gjøvik……..7
1.1.4. Fylkesrådet for funksjonshemmede……7

1.2. Universell utforming ……..7
1.3. Om begrepet funksjonshemmet …….9
1.4. Lovverk, statlige føringer …….9
1.5. Utfordringer …….…..…10

Del 2 Tema …….. 13

2.1. Kompetanse, omstilling og nyskaping ……..13
2.1.1. Videregående opplæring og skolebygg ……14
2.1.2. Næringsliv/Reiseliv ……...15
2.1.3. IKT – Informasjons og kommunikasjonsteknologi ……...17
2.1.4. Innkjøp ……20

2.2. Samferdsel……21
2.2.1. Transportårer – veg/bane ……21
2.2.2. Kollektivtrafikk – materiell, skysstasjoner, holdeplasser, utstyr …….22

2.3. Kultur, miljø, helse……25
2.3.1. Bibliotek……...25
2.3.2. Kulturminnevern ……26
2.3.3. Kultur- og idrettsbygg ……...30
2.3.4. Folkehelse – Helse i plan ……31
2.3.5. Tannhelsetjenesten ……...32

2.4. Stedsutvikling og arealforvaltning ……..33
2.4.1. Overordnet planlegging – Samfunnsplanlegging/Arealplanlegging ..33
2.4.2. Stedsutvikling ……34
2.4.3. Offentlige bygg ……...35
2.4.4. Boliger ……..36
2.4.5. Uteområder og friluftsområder ……36

2.5. Anbefaling……...37

Del 3 Litteratur, lenker og vedlegg

Forord

Komitesak for universell utforming behandles av Fylkestinget i Oppland
18. – 19. september 2007.

Komitesaken skal legge føringer for arbeidet med universell utforming framover, og vil følges opp i fylkesplanarbeidet i kommende periode.

Det er et felles mål om at universell utforming skal ligge til grunn for utforming av omgivelsene i alle kommunene i Oppland. For å få til dette er vi avhengig av at kunnskapen om universell utforming tilegnes av de som er med på å forme samfunnet – både offentlige og private aktører.

Staten utarbeider lovverk, retningslinjer og ulike tilskuddsordninger for å få utviklingen i riktig retning, men det er først og fremst kommunene som planmyndighet og tiltakshaverne som har ansvaret for at dette følges opp i praksis.

Funksjonshemmedes organisasjoner har i mange år vært viktige pådrivere for en utvikling i riktig retning. Fylkesrådet for funksjonshemmede er et rådgivende organ for fylkeskommunale, statlige og kommunale organer i saker som angår funksjonshemmede og skal medvirke til at sentrale politiske målsettinger som blir ivaretatt. Dette gjelder ikke minst målet om universell utforming av bygg, samferdselsløsninger og IKT.

Fylkeskommunen ønsker å være i front i arbeidet med universell utforming ved å bidra med kunnskap og nettverksbygging, samt å utvikle strategier for universell utforming i de samfunnsområdene som ligger innunder fylkeskommunens ansvarsområde.

- Fylkeskommunen er eier av mange bygg, først og fremst de videregående skolene. Vi har et særlig ansvar for at disse bygningene tilfredsstiller kravene til universell utforming.
- Fylkeskommunen er ansvarlig for store deler av kollektivtrafikken i Oppland. Dette inkluderer også skoleskyssordning, tilrettelagt transport for funksjonshemmede, service- og bestillingsruter, syketransport og transportløyver. Et universelt utformet tilbud er et mål for disse tjenestene.
- Fylkeskommunen gir en rekke tilskudd til ulike utviklingsprosjekter. Til disse kan det stilles særskilte krav om at tilsudd gis under forutsetning av at prinsippene for universell utforming følges opp.
- Fylkeskommunen har en planlegging- og veiledningsrolle etter plan- og bygningsloven, og skal se til at prinsippene for universell utforming følges opp i kommune- og reguleringsplaner.
- Fylkeskommunen har rolle som kulturminneforvalter, og skal verne om kulturminnene, samtidig som det er et mål å gjøre disse tilgjengelige for flest mulig.
- Fylkeskommunen har et omfattende IKT- og informasjonsarbeid, og jobber aktivt for at dette tilbudet skal oppfylle kravene til universell utforming.

- Kulturformidling og arbeid for bedret folkehelse er sentrale fylkeskommunale oppgaver. Krav til universelt utformede bygg og omgivelser vil styrke dette arbeidet og bidra til at flere kan benytte de ulike tilbudene.

Kunnskapsformidling og bevisstgjøring om universell utforming er fremdeles helt sentralt for at vi skal komme nærmere et samfunn der alle kan delta i på lik linje. Universell utforming er ikke et særansvar for enkeltgrupper. Det er et felles ansvar å skape et inkluderende samfunn for alle!

Lillehammer 10.september 2007

Reidun Gravdahl
Komiteleder

Bestilling: Ref. dok. 200402324-1

Oppgave:
Øke likestilling og tilgjengelighet til de fysiske omgivelsene i det offentlige rom.

Mandat:
Prinsippene for ”tilgjengelighet for alle” legges tilgrunn for en strategi i de områder fylkeskommunen har som ansvarsområder

Politisk behandling:
Behandles i fylkestinget 18.-19. september 2007

Fagansvarlig:
Fagenhet regional utvikling v/ Kristin Loe Kjelstad.

Alle fagenhetene i fylkeskommunen har bidratt med materiale til saken.

1. Innledning

1.1. Historikk

Begrepet universell utforming kommer fra det amerikanske begrepet Universal Design. Begrepet innbærer at man planlegger og designer omgivelser, bygninger og produkter slik at det i størst mulig utstrekning kan brukes av alle.

Full samfunnsdeltagelse og likestilling for personer med nedsatt funksjonsevne har vært et overordnet mål i Norge fra slutten av -70-årene. Norge har sluttet seg til FNs standardregler fra 1993 for personer med funksjonsnedsettelse. Der fremheves det at personer med nedsatt funksjonsevne må gis de samme rettigheter og forpliktelser som andre i samfunnet.

Utforming av de lokale omgivelsene er avgjørende for målet om full deltagelse og likestilling kan oppnås. Universell utforming legger opp til en hovedløsning som kan benyttes av alle, og som tar høyde for at brukerne har ulike forutsetninger.

Arbeidet med universell utforming har stått på dagsorden i Oppland i flere år.
I fylkeskommunen var samferdselsseksjonen tidlig ute med fokus på utvikling av et universelt utformet kollektivtilbud, bla. med tilgjengelighetskrav i forbindelse med anbud på busstransport.

Fylkeskommunen har bidratt aktivt med opplæringstilbud ovenfor kommunene, spesielt knyttet til universell utforming i fysisk planlegging, og det er gitt støtte til ulike prosjekter for å fremme universell utforming. Dette har vært i nært samarbeid med andre aktører, først og fremst Miljøverndepartement, som i tillegg til nettverksbygging og kompetanse også har bidratt med økonomiske midler.

Arbeidet med universell utforming i Oppland startet for alvor med Byen for alle-prosjektet på Lillehammer.

1.1.1. Byen for alle – Lillehammer

Lillehammer kommune har i to perioder (1991-1996 og 2000-2003) arbeidet aktivt med å bedre tilgjengeligheten i byen. Målet var at Lillehammer skulle være en mønsterby for funksjonshemmede. Forberedelsene til OL-94 og tilrettelegging for Paralympics var en motiverende faktor for oppstarten av dette arbeidet.

Byen for alle-prosjektet var en del av regjeringens handlingsplan for funksjonshemmede, og har involvert mange aktører, både politikere, administrasjon, organisasjoner og private. Kommunen samarbeidet nært med Miljøverndepartementet og Oppland fylkeskommune, som var medeiere i prosjektet.

Satsingsområder:

- Kollektivtransport, bla. med laventrébusser
- Tilgjengelighet til offentlige bygg og publikumsbygg
- Fremkommelighet i gatemiljø

- Tilgjengelige kultur- og idrettsarenaer
- Brukermedvirkning – funksjonshemmedes deltagelse i planprosesser
- Kompetanseheving

”Byen for alle” har var et prosjekt med stor vekt på erfaringsutveksling, og mange har kommet til Lillehammer for å lære om universell utforming – både fra Norge og fra utlandet.

Prosjektleder i siste fase av prosjektet, Kristin Crawford, utarbeidet en tilgjengelighetsveileder for å formidle erfaringene fra prosjektet – ”Veien til tilgjengelighet.”

1.1.2. Gjøvik og Vestre Toten - Pilotkommuner for universell utforming

Kommunene Gjøvik og Vestre Toten er sammen med 14 andre kommuner i landet valgt ut som pilotkommuner i den nasjonale satsingen på universell utforming.

Dette er en del av regjeringens handlingsplan for universell utforming – tiltak BU 31 – styrking av universell utforming i kommunal virksomhet. Handlingsplanen legger stor vekt på at kommunene er partnere i samfunnsutviklingen. Kommunene har et ansvar for å gi likeverdige muligheter for alle innbyggere og bidra til gode levevilkår for den enkelte. Plan- og bygningsloven gir kommunen et godt redskap for å konkretisere strategier og tiltak for universell utforming i lokalsamfunnet. Det er et mål å få fram lokale erfaringer for å utvikle universell utforming som nasjonal strategi for økt tilgjengelighet.

Det legges særlig vekt på å styrke koblingen mellom kommunal planlegging og utnytting av tilgjengelige økonomiske virkemidler. Prosjektet sees i sammenheng med andre planinitiativ i kommunene, blant annet i arbeid med by- og tettstedsutvikling. Prosjektperioden går fram til 2009, men det søkes for to år av gangen.

Gjøvik og Vestre Toten ønsker å være foregangskommuner på temaet, og har arbeidet målrettet med forankring av dette arbeidet innad i kommunene – både administrativt og politisk, og det er tett dialog med de kommunale råd for funksjonshemmede. Høgskolen i Gjøvik og Oppland fylkeskommune også knyttet aktivt med i dette arbeidet.

Departementet legger opp fagsamlinger og kontaktnett med andre kommuner, samt kontakt til aktuelle faginstanser (bla. Statens byggtekniske etat og Husbanken)

Det jobbes aktivt med hvordan man kan forankre universell utforming i kommuneplan og reguleringsplan. Her utfordrer bla. pilotkommunene Miljøverndepartementet og Kommunal- og regionaldepartementet i det pågående revisjonsarbeidet av plan- og bygningsloven og teknisk forskrift.

Det jobbes også aktivt direkte mot byggebransjen, for å påvirke utbyggere til å innarbeide universell utforming i prosjektene.

Prosjektet bidrar til påvirkning av konkrete plan- og byggeprosjekter i kommunene, som ny barnehage på Eina, ombygging av biblioteket på Raufoss, barnehage og badeplasser på Gjøvik, planlegging av stasjonsområdene Gjøvik, Raufoss, Reinsvoll og Eina, og Storgata på Gjøvik og Raufoss.

Hans Petter Olsen er felles prosjektleder for de to pilotkommunene i Oppland.

1.1.3. Høgskolen på Gjøvik – Kompetansesenter for universell utforming

Høgskolen i Gjøvik har gjennomført et forprosjekt for å se på mulighetene til å etablere et kompetansesenter på fagområdet universell utforming. Høgskolen i Gjøvik ønsker med sitt senter for universell utforming å bidra til at kunnskap om praktisk realisering av ideologien spres. HiG ønsker å integrere ideologien på alle nivåer i sitt undervisningstilbud og bidra til at alle studenter og ansatte ved høgskolen innehar kunnskaper om hvordan man arbeider med universell utforming i praksis. HiG vil utvikle et læringsmiljø, i fysisk forstand så vel som sosialt og kulturelt, som er mest mulig barrierefritt og inkluderende. Dette vil være et redskap for å forklare og hjelpe andre med å arbeide med universell utforming. Høgskolen vil gjennom kontakt med næringslivet og andre samfunnsaktører drive forskning og utvikling som bidrar til et bedre tilrettelagt samfunn for alle.

Høgskolen i Gjøvik har allerede et etterutdanningstilbud i universell utforming (10 studiepoeng) med fokus på uteområder.

1.1.4. Råd for Funksjonshemmede

Kommuner og fylkeskommuner er fra 2007 pålagt å opprette råd for funksjonshemmede. Både kommunene og funksjonshemmedes organisasjoner er enige om at kommunale råd har vist seg å være nyttige for å fremme medvirkning. Lovforslaget understreker kommunenes plikt til å gi denne medvirkningen en god og fast form i samarbeid med funksjonshemmedes organisasjoner.

1.2. Universell utforming

Hva er universell utforming?

Universell utforming betyr at produkter, byggverk og uteområder som er i alminnelig bruk, skal utformes på en slik måte at alle mennesker skal kunne bruke dem på en likestilt måte så langt det er mulig uten spesielle tilpasninger eller hjelpemidler (Stortingsmelding nr.40. (2002-2003).

Hensikten med universell utforming er å øke muligheten for samfunnsdeltagelse for alle, ved at produkter, tjenester, kommunikasjonsmidler og omgivelser utformes slik at de brukbare for flest mulig.

Ved å legge universell utforming til grunn, forsøker man å lage hovedløsninger som kan fungere for flest mulig, noe som også fører til mindre behov for spesialløsninger for noen grupper.

Ved universell utforming oppnår man både økt likestilling og god samfunnsøkonomi. Universell utforming er bra for alle og nødvendig for noen!

Om universell utforming – fra NOU 2001:22 Fra bruker til borger:

Universell utforming er en formgivings- og planleggingsstrategi som introduserer likestilling som et viktig element i fysisk utforming av samfunnet. Strategien angir at produkter, bygninger, utemiljøer og kommunikasjonsmidler skal være utformet slik at løsningene er anvendelige og brukbare for alle. Den understreker spesielt hensynet til de forutsetninger mennesker med funksjonsnedsettelser har og nødvendigheten av å øke den funksjonelle rekkevidden i løsningene i så stor grad som mulig. Det legges vekt på at løsningene skal gi likestilling i bruk for alle i grunnutformingen, og at unødvendige tilleggsløsninger for funksjonshemmede skal unngås. Bruk av spesielle hjelpemidler vil i mange tilfeller være nødvendig, men umotivert bruk av slike løsninger kan virke ekskluderende og stigmatiserende. Universell utforming påpeker at det må arbeides mot gode løsninger med bred, funksjonell basis, samtidig som løsningene skal tilfredsstille krav til sikkerhet, bærekraft, design etc. Målgruppen er alle mennesker i alle aldre, størrelser og med ulike ferdigheter.

Innholdet og tankegangen bak begrepet universal design ble beskrevet av arkitekt Michael Bednar i USA på 1970-tallet, men ble for alvor tatt i bruk ved innføringen av ADA-lovgivningen (Americans with Disabilities Act) i 1990. I Norge er strategien bearbeidet og har fått betegnelsen universell utforming.

The Centre for Universal Design, North Carolina State University i USA har utviklet syv arbeidsregler for universell utforming:

1. Gi like muligheter for bruk. Utformingen skal være brukbar og tilgjengelig for alle.
2. Være fleksible i bruk. Utformingen skal tjene et vidt spekter av individuelle preferanser og ferdigheter.
3. Være enkle og intuitive i bruk. Utformingen skal være lett å forstå uten hensyn til brukerens erfaring, kunnskap, språkferdigheter eller konsentrasjonsnivå.
4. Gi forståelig informasjon. Utformingen skal kommunisere nødvendig informasjon til brukeren på en effektiv måte uavhengig av forholdene knyttet til omgivelsene eller brukerens sensoriske ferdigheter.
5. Ha toleranse for feil. Utformingen skal minimalisere farer og skader som kan gi ugunstige konsekvenser eller minimalisere utilsiktede handlinger.
6. Kreve liten fysisk anstrengelse. Utformingen skal kunne brukes effektivt og bekvemt med et minimum av besvær.
7. Gi god plass for tilnærming og bruk. Hensiktsmessig størrelse og plass er muliggjort for tilnærming, rekkevidde, betjening og bruk, uavhengig av brukerens kroppsstørrelse, kroppsstilling eller mobilitet.

Til hver av arbeidsreglene er det igjen utarbeidet retningslinjer.

1.3 Om begrepet funksjonshemmet

Funksjonshemming er ikke bare knyttet til personen og dennes egenskaper, men er like mye knyttet til omgivelsene og situasjonen. Funksjonshemming er et misforhold mellom individets forutsetninger og krav fra miljøets og samfunnets side til funksjon på områder som er vesentlige for å etablere og holde ved like en selvstendig og sosial tilværelse. *

*St.meld. nr. 8 1998-2001 Om handlingsplan for funksjonshemma

NOU 2002:22 drøfter definisjonen og forståelsen av begrepet funksjonshemmet, og konkluderer med å benytte følgende begrepssett:

Redusert funksjonsevne eller *funksjonsnedsettelse :* tap av, skade på eller avvik i en kroppsdel eller i en av kroppens psykologiske, fysiologiske eller biologiske funksjoner.

Dette er et begrep som refererer til individers vanskeligheter med å utføre visse aktiviteter eller funksjoner. Funksjonsnedsettelsen som biologisk fenomen, med referanse til kroppens eller kroppsdelers funksjoner kommer inn her (eng. Impairment).

Funksjonshemmende forhold : et gap eller misforhold mellom forutsetningene til mennesker med redusert funksjonsevne og de krav miljøet og samfunnet stiller til funksjon på områder av vesentlig betydning for å etablere og opprettholde selvstendighet og en sosial tilværelse.

Funksjonshemmet: personer som får sin praktiske livsførsel vesentlig begrenset på grunn av gapet eller misforholdet mellom personens nedsatte funksjonsevne og miljøets/samfunnets krav.
Dette er begreper som refererer til relasjonen mellom individene og det miljø og samfunn som de lever i – samspillet mellom individ og miljø (eng. Disability).

Grupper:
Bevegelseshemmede
Hørselshemmede
Synshemmede
Andre orienteringshemmede (psykisk utviklingshemmede, personer med lesevansker m.m.)
Astmatikere/allergikere – Miljøhemmede

1.4. Lovverk og statlige føringer

Internasjonalt - FN
FNs standardregler for like muligheter for mennesker med funksjonshemning ble vedtatt 20.12.1993 og ratifisert av Norge samme dato.

Nasjonal målsetting
Målet med universell utforming er god tilgjengelighet på alle områder. Alle skal ha samme muligheter til personlig utvikling, samfunnsdeltagelse og livsutfoldelse. *

*Deltasenteret, Sosial og helsedirektoratet, Miljøverndepartementet, Arbeids- og inkluderingsdepartementet: "Vi har en plan – om å skape et samfunn for alle" 2007

"Mennesker med nedsatt funksjonsevne skal ha muligheter til personlig utvikling, deltakelse og livsutfoldelse på linje med andre samfunnsborgere". (St.meld. nr. 40 (2002-2003) Nedbygging av funksjonshemmende barrierer).

"God tilgjengelighet til bygninger, utemiljø, produkter og tjenester". (St.meld. nr. 40 (2002-2003)

Lovgivning

Plan- og bygningsloven
Plan- og bygningsloven gir rammer for den fysiske planleggingen.
Målsetting om universell utforming og tilgjengelighet er lagt inn i mange overordnede planer, både på fylkes- og kommunenivå. Det kan også fastsettes bestemmelser om universell utforming til byggeområder i kommuneplanens arealdel og i regulerings- og bebyggelsesplaner.
Det arbeides med revidering av plan- og bygningsloven og teknisk forskrift (TEK).

Lov om offentlige anskaffelser
Fra 1. januar 2007 stiller lov om offentlige anskaffelser krav om at innkjøpere skal ta hensyn bla. til universell utforming i planlegging av innkjøp av varer og tjenester. Dette skal også utdypes for det enkelte området i teknisk vedlegg til utlysningen av anbudsrunden.

Ny antidiskrimineringslov
Det arbeides med forslag til ny antidiskrimineringslov. (jfr. NOU 22005:8 – Likeverd og tilgjengelighet)

Statlige planer og føringer
Ulike regjeringer har over lengre tid gitt uttrykk for målsettingen om å utvikle et samfunn som gir personer med funksjonshemming anledning til full deltagelse og likestilling.

Dette har kommet til uttrykk i en rekke offentlige utredninger, rundskriv og stortingsmeldinger:

- **St. meld. Nr. 29. (1996-97) Regional planlegging og arealpolitikk**
- **St.meld. nr. 8 (1998-99) Om handlingsplan for funksjonshemma**
- **Rundskriv T-5/99 – Tilgjengelighet for alle**

- **NOU 2001:22 – Fra bruker til borger – Strategi for nedbygging av funksjonshemmende barrierer**

- **St. meld. Nr. 40. (2002-2003) Nedbygging av funksjonshemmende barrierer**

- **NOU 2005:8 Likeved og tilgjengelighet**

- **NOU:2005:12 Mer effektiv bygningslovgivningll**

For funksjonshemmede er en god utforming av de lokale omgivelsene helt avgjørende for at regjeringens målsetting om full deltagelse og likestilling skal kunne oppnås, slik det er formulert i handlingsprogram for funksjonshemmede.

Personer med nedsatt funksjonsevne er, og skal ha mulighet til å oppleve seg som fullverdig borgere i det norske samfunn. Dette kan høres selvsagt ut, men mange med nedsatt funksjonsevne møter samfunnsskapte hindringer. Disse hindringene setter avgrensninger for enkeltmennesket sin livsutfoldelse og muligheter for å delta som aktive samfunnsborgere.

Regjeringens handlingsplan
Regjeringens har utarbeidet en handlingsplan for økt tilgjengelighet for personer med nedsatt funksjonsevne – Plan for universell utforming innen viktige samfunnsområder. Planen gjelder for tidsrommet 2004-2009.

Hovedsatsingsområdene er:
- Transport
- Bygg og uteområder
- Informasjonsteknologi

Årlig settes det av oppfølgingsmidler over statsbudsjettet. Disse går til forskning og utvikling, kompetanseheving, utdanning, informasjon, veiledning og direkte tilgjengelighetstiltak. Midlene finnes i søkbare finansieringsordninger, blant annet tilknyttet kulturbygg, idrettsanlegg, skoler, kirker og nærmiljøanlegg.

Kommunene kan også søke på ordningen ”Fjerne 100 hindringer”. I 2007 fikk Raufoss bibliotek og Sel kommune midler fra denne ordningen.

På samferdselsområdet er det betydelige midler til tilgjengelighetstiltak under BRA-programmet 2006-2009 (”Bedre infrastruktur, Rullende materiell, Aktiv logistikkforbedring”). Oppland har bla. fått midler til opprusting av holdeplasser i Gjøvik- og Lillehammerregionen knyttet til denne ordningen i 2006 og 2007.

Pilotkommunesatsingen, der Gjøvik og Vestre Toten kommuner er representanter fra Oppland, er også et tiltak i denne handlingsplanen. Oppfølging fra departementene og bidrag til nettverksarbeid, samt midler til prosjektledelse.

1.5. Utfordringer

Rapporten «Full deltakelse for alle? Utviklingstrekk 2001-2006» viser utviklingen for funksjonshemmede i perioden etter Manneråkutvalgets arbeid NOU 2001:22– Fra Bruker til Borger. Her er situasjonen for funksjonshemmede oppdatert på følgende områder: arbeid, bolig, informasjons- og kommunikasjonsteknologi, kultur- og fritid, opplæring og utdanning, transport, utemiljø, bygninger, anlegg og økonomiske levekår.

Konklusjonen er dessverre fremdeles slik at funksjonshemmede er utestengt på viktige områder:

- Funksjonshemmede er underrepresentert i arbeidslivet
- Kun 11% av boligmassen er tilgjengelig for rullestolbrukere (besøksstandard)
- Offentlige nettsteder har et stykke igjen før de er tilgjengelig for alle
- Det finnes det fortsatt ikke noe lovverk som sikrer universell adgang til eksisterende kulturbygg
- Offentlig transport er for dårlig tilpasset bevegelseshemmede og synshemmede
- Det er fremdeles mangler i fysisk tilgjengelighet på skolene, men med store variasjoner mellom institusjoner. Det er manglende fysisk tilgjengelighet også i nye skolebygg.

2. Tema

Mulighetenes Oppland skal være et fylke preget av befolkningsvekst, trivsel, bolyst, trivsel, nyskaping og høy kompetanse. Strategien ”Universell utforming” vil bygge opp under mange av veivalgene i Fylkesplanen, på vegen mot et mer inkluderende og mangfoldig samfunn.

Fylkesplan for Oppland – Mulighetenes Oppland (2005-2008) peker ut 4 hovedsatsingsområder for perioden:

1) Kompetanse, omstilling og nyskaping
2) Samferdsel
3) Kultur, miljø og helse
4) Stedsutvikling og arealforvaltning.

For hvert av satsingsområdene er det strategiske veivalg, som igjen blir fulgt opp med politiske resultatmål i det årlige Regionalt handlingsprogram (RHP).

Universell utforming er spesielt nevnt knyttet til områdene samferdsel, kultur, miljø og helse og stedsutvikling og arealforvaltning:

- Hovedmål for transportpolitikken (NTP 2006): ”Et transportsystem som er tilgjengelig for alle og som gjør det mulig for alle å leve et aktivt liv.”
- Tilgjengelighet for alle som rettesnor for samfunnsutviklingen, utforming av det fysiske miljø og tilrettelegging for fysisk aktivitet.

I tillegg er universell utforming er aktuelt for en rekke av de øvrige ansvarsområdene til fylkeskommunen, noe som synliggjøres i punktene nedenfor.

2.1. Kompetanse, omstilling og nyskaping

2.1.1 Videregående opplæring og skolebygg

2.1.1.1. Elevrettigheter

De unge tilbringer store deler av sin tid i skolesystemet. Behovet for tilrettelegging innenfor utdanningssektoren er stort, sett i lys av at skole og utdanning er avgjørende for en persons muligheter til senere å kunne etablere seg i arbeidslivet.

Forskriften om miljørettet helsevern i skole og barnehage trådte i kraft i 1996 og kan betraktes som et gjennombrudd for å bedre det fysiske arbeidsmiljøet for barn og unge.

Opplæringslovens kapittel 9a, *Elevane sitt skolemiljø* trådte i kraft i 2003 og bidrar til å sikre også det psykososiale miljøet. Kapitlet blir ofte betegnet som ”elevenes arbeidsmiljølov”.

§ 9a-1 gir elevene en juridisk rett til et godt og helsefremmende skolemiljø:

> *”Alle elevar i grunnskolar og videregåande skolar har rett til eit godt fysisk og psykososialt miljø som fremjar helse, trivsel og læring”.*

Læringsplakaten er en del av den nye læreplanen i Kunnskapsløftet, og gir også grunnleggende forpliktelser for skolen i å gi alle elever/lærlinger/lærekandidater like muligheter til utvikling og kompetanse. Jf. punkt 1:

> *”Gi alle elever og lærlinger/lærekandidater like muligheter til å utvikle sine evner og talenter individuelt og i samarbeid med andre.”*

Oppland fylkeskommune har vedtatt premisser for utbygging/nybygg av videregående skoler der bl.a. universell utforming er en forutsetning. (FU-sak 69/05). Skoleeier har ansvar for å legge forholdene til rette for elevene, dette gjelder også for elever med funksjonshemminger.

Det er spesielt verd å merke seg de skjulte funksjonshemmingene, som astma, allergi, diabetes, hjerte-karsykdommer.

Mål

- Den videregående skolen i Oppland har likeverdige tilbud, rettigheter og plikter for alle sine elever.
- Alle elever har mulighet til full deltaking og likestilling.
- Skolemiljøet verken forårsaker eller forsterker helseplager eller mistrivsel, og skolemiljøet hindrer eller forstyrrer ikke læringen.

Tiltak

- Skolen skal foreta rimelig individuell tilrettelegging av lærested og undervisning for å sikre likeverdige opplærings- og utdanningsmuligheter. Opplæringen og opplæringssituasjonen skal tilrettelegges slik at elever med funksjonshemming kan nyttiggjøre seg tilbudene og fullføre på lik linje med øvrige elever.
- Skoleeier utformer et forsvarlig kvalitetssystem for å vurdere om kravene i lov og forskrift blir oppfylt.

2.1.1.2. Videregående skole – bygg og uteområder

Handicapforbundet gjennomførte en kartlegging av de videregående skolene høsten 2005.
Denne viser følgende status:

<u>Tilfredsstillende:</u>
Otta, Gausdal, Valdres*, Dokka*, Lena, Raufoss*, Roa* og Fagskolen.
Tranberg/Gjøvik/Bondelia er erstattet av nye Gjøvik vgs, som oppfyller kravene til universell utforming.
*Skolene merket med stjerne manglet oppmerking for HK-parkering nær inngangen, og dette forutsettes å være på plass på alle skolene nå.

Ikke tilfredstillende:
Klones, Valle, Gran og Brandbu. (Nye Hadeland vgs forutsettes ferdigstilt i 2012)

Situasjonen ved Lillehammer, Mesna og Vargstad fremgår ikke av rapporten.

Mål

- Alle videregående skoler i Oppland unntatt Valle og Klones skal tilfredsstille kravene til universell utforming innen 2012.

Tiltak

- Alle skolene skal gis en komplett gjennomgang i forhold til krav om universell utforming. Etter mønster fra nye Gjøvik vgs skal Deltasenterets Tilgjengelighetsmal nivå 1 og 2 legges til grunn som mål.

2.1.2 Næringsliv/Reiseliv

2.1.2.1. Næringsliv

Yrkesdeltagelse blant personer med nedsatt funksjonsevne er på landsbasis ca. 46 prosent, mens 75 prosent av befolkningen som helhet er yrkesaktive. Funksjonshemmedes deltagelse i yrkeslivet øker ikke, til tross for satsingen på inkluderende arbeidsliv, bla. gjennom IA-avtalen. Universell utforming kan være ett av flere tiltak for å øke funksjonshemmedes deltagelse i arbeidslivet. Dette vil også være viktig i forhold til å utnytte potensialet i arbeidskraftreserven i fylket.

Både plan- og bygningsloven og arbeidsmiljøloven stiller krav til forsvarlig planløsning, brukbarhet og sikkerhet i arbeidsmiljøet. (Se pbl § 74 og teknisk forskrift (TEK) kapX.).

Arbeidsbygning skal bla. ha planløsning, størrelse og fordeling av rom tilpasset arbeidsplassenes behov. Den skal utformes slik at det er mulig for orienterings- og bevegelseshemmede å arbeide i virksomhetene i bygningen, med mindre bygningen bare kan gi arbeidsplasser som er helt uegnet for orienterings- og bevegelseshemmede.

Det er behov for en gjennomgang og kartlegging av hvordan universell utforming er ivaretatt i næringslivet i Oppland.

Mål

- Universelt utformet arbeidsmiljø
- Flest mulig innen det private næringsliv i Oppland bør ha kunnskap om universell utforming.
- Kartlegge hvordan universell utforming er ivaretatt i næringslivet i Oppland.

Tiltak

Etablere en arena for dialog og kunnskapsformidling om universell utforming for næringslivet i samarbeid med bla.:

- Innovasjon Norge Oppland
- NAV Oppland
- Representanter fra næringslivet i Oppland, arbeidsgiver- og arbeidstagerorganisasjoner
- Fylkesmannen i Oppland

2.1.2.2. Reiseliv

Oppland er Norges nest største reiselivsfylke med et stort mangfold av små og store overnattingssteder, hytter, kultur og naturbaserte aktiviteter, serveringssteder, museer og andre attraksjoner.

Reiselivsnæringen står overfor utfordringer med å sikre brukervennlige løsninger og god tilgjengelighet. Funksjonshemmede møter ofte store hindringer på reise i forbindelse med bruk av ulike transportmidler, overnattingssteder og ved deltagelse på kultur- og natur baserte arrangement eller severdigheter.

Eldre mennesker er en sterkt voksende kundegruppe og vil kreve en større grad av tilrettelegging framover. Bedrifter og reisemål som satser på tilgjengelighet vil få et fortrinn i konkurransen om disse turistene.

I Oppland er det utført lite systematisk kartlegging av tilgjengelighet i reiselivsbransjen. Det generelle inntrykk er at det er et stort behov for økt kunnskap, økte ressurser og vilje til nytenkning på flere felt. Norges Handikapforbund er i gang med en kartlegging.

Mange overnattings- og serveringssteder har behov for oppgradering når det gjelder fysisk tilrettelegging. Slike oppgraderinger kan være kostnadskrevende, men gir samtidig et konkurransefortrinn for å tiltrekke seg gjester. Kravene til forslag til anti-diskrimineringslov om universell utforming av bygg, anlegg og uteområder er forutsatt å gjelde også reiselivsvirksomheter.

I løpet av 2007 vil det komme en ny standard med krav til hvordan reiselivsmål skal gjøres med tilgjengelige. Dersom kravene oppfylles vil man kunne får et ”tilgjengelighetsmerke”. Dette vil være nyttig informasjon for de reisende, og det vil kunne skape større bevissthet og motivasjon hos næringen.

Flere overnattingssteder som sier at de er handikapvennlige, har ett til to handikaprom, mens tilgjengeligheten på resten av stedet er mer eller mindre fraværende. Det kan for eksempel være umulig å komme seg til festsalen, baren eller konferanserommet.

Ved andre tilfeller må man kanskje benytte personal inngangen for å komme seg til festsalen, eller ta i bruk vareheisen for å komme til møterommet eller må kreve spesialservice/spesialbehandling for å benytte stedets fasiliteter.

Per i dag er det kun to hoteller i Oppland som kan ta en gruppe på opp til 10 rullestorbrukere samtidig. Heller ikke relativt nye overnattingssteder har tilfredsstillende løsninger på universell utforming for den individuelle reisende.

Universell utforming er heller ikke tatt tilstrekkelig hensyn til ved kulturarrangementer, spesielt ikke der arrangementet foregår ute i naturen. Man skiller mellom menneskeskapte hindringer og naturbaserte hindringer. I mange tilfeller kan naturbaserte opplevelser og attraksjoner med enkle grep legges til rette for bevegelseshemmede.

Mål

- Universell utforming skal legges til grunn i videreutviklingen av reiselivsproduktene i Oppland.
- Standarden på utforming av bygg og uteområder ved reiselivsdestinasjonene i Oppland skal utformes slik at alle reisende kan benytte tilbudet på en likeverdig måte.

Tiltak

- Prinsippene for universell utforming innarbeides i reiselivssatsingen og skal vektlegges ved tildeling av infrastrukturmidler.
- Oppland fylkeskommune skal innarbeide informasjon om universell utforming i standard skriv og skjema knyttet til reiselivet.
- Oppland fylkeskommune skal legge til rette for nettverk mellom reiselivet og ulike brukergrupper.

2.1.3 IKT - Informasjons- og kommunikasjonsteknologi

Tilgjengelighet til alle innenfor IKT blir ofte omtalt delt i tre:

1. Tilgang for alle (teknisk infrastruktur)
2. Universelt utformede løsninger (utforming av digitale tjenester)
3. Digital kompetanse (Kompetanse om bruk)

Det første punktet handler stort sett om at alle skal ha tilgang til Internett over bredbånd. Primært i eget hjem, men også fra offentlig tilgjengelig utstyr i nærmiljøet.

Punkt to omfatter i hovedsak utforming av nettsider og -tjenester slik at de er tilgjengelig for alle. Dvs. at blinde, svaksynte, hørsels- og bevegelseshemmede skal ha samme tilgang til de elektroniske systemene som andre. I tillegg er det satt noe fokus på personer med lese- / skrivevansker og med forståelsesvansker. Et viktig rammeverk for dette arbeidet er KS sin kravspesifikasjon til tilgjengelige nettsteder – som finnes på Norge.no og som både kommunale og fylkeskommunale nettsteder testes etter hvert år. I 2007 gjennomførte også ABM-utvikling en kvalitetsvurdering av nettsteder til arkiv, bibliotek og museer i Norge.

Det tredje moment i forhold til tilgjengelighet er befolkningens digitale kompetanse, som sier i hvilken grad teknologien utnyttes på en god måte. Nøkkelen til effektiv utnyttelse av IKT (som med alt annet) er god kompetanse.

Forankring

I ”eNorge 2005”, regjeringens IT-politiske prioriteringer, er det bestemt at offentlige nettsteder skal være brukervennlige og oppfylle internasjonale retningslinjer for design og universell utforming. I praksis innebærer det at sentrale myndigheter må stille krav om at offentlige nettsteder følger anbefalingene fra Web Accessibility Initiative for universell utforming. Ved innkjøp av utstyr bør det være krav til design som sikrer at flest mulig kan bruke det.” (Fra ” Program for digital kompetanse 2004-2008 ” kap5.1)

I St.meld. nr. 17 (2006-2007): Eit informasjonssamfunn for alle er det flere av regjeringens tiltak som kan ha direkte innflytelse på fylkeskommunen:

4.2: *Offentlige verksemder skal bidra til tilgang på utstyr*. Det skal satsast vidare på biblioteka si rolle som formidlar av rettleiing og tilgang til elektroniske tenester. Alle relevante offentlege kontor bør ha publikumsterminalar tilgjengelege og kunne gi rettleiing i bruk av sine elektroniske tenester.

4.3: *Satsing på IKT i skulen*: Det skal leggjast til rette for auka bruk av digitale læremiddel…

4.9: *Offentlege verksemder skal bidra til digital kompetanseutvikling.* Offentlege verksemder skal bidra til ei digital kompetanseutvikling i befolkninga, ved i større grad å inngå samarbeid både med arbeidslivet og ideelle verksemder. Offentlege kontor med publikumstenester vert oppmoda til å opprette publikumsterminalar og organisere rettleiing for å sikre tilgang til elektroniske tenester for den delen av befolkninga som ikkje har tilgnag til datautstyr heime eller på arbeidet.

4.11: *Kunnskapsløftet skal følgjast opp.* Arbeidet med å sikre alle elevar digital kompetanse som ei grunnleggjande ferdigheit blir følgt opp i tilknyting til innføringa av Kunnskapsløftet. Det same gjeld arbeidet med å sikre alle lærarar nødvendig kompetanse og ferdigheiter til å utnytte IKT i undervisning og læring

Status/ Gjennomførte tiltak

<u>Bredbåndssatsing:</u>
Oppland fylkeskommune har i flere år vært en pådriver i forhold til utbygging av bredbånd i fylket, og bredbåndsdekningen i Oppland har gått fra å være blant de dårligste til å bli blant de beste.

<u>Bibliotek:</u>
Fylkesbiblioteket har sammen med folkebibliotek i Oppland, VOX, Seniornett.no og på eget initiativ plassert ut IKT-utstyr til fri avbenyttelse for befolkningen. Det har også vært gjennomført gratis opplæring – spesielt med eldre som målgruppe. Det er også plassert ut publikumsPC i fylkeskommunens sentraladministrasjon.

<u>Internett:</u>
Ved innføring av ny Internettløsning for Oppland fylkeskommune ble lagt stor vekt på tilgjengelighet, og løsningen ble testet aggressivt i forhold til WCAG-kravene. Det ble også satt opp en taleløsning for presentasjon av innholdet på nettsidene samt en

egen løsning for mobile brukere (Internett på mobiltelefon). Ved at flere fylkeskommunale nettsteder blir lagt inn under fylkeskommunens paraply vil dette arbeidet få positive ringvirkninger. Det har også blitt avholdt kurs i forhold til hvordan man skriver på nett, slik at innholdet blir mer konsekvent utformet.

Internettet er i dag Oppland fylkeskommunes viktigste kanal for informasjon til samarbeidspartnere, media og innbyggere i Oppland. Våre brukere ønsker å kunne lese denne informasjonen på den måten som er mest hensiktmessig for dem, i den situasjonen de er i. Vi vet at de fleste leser informasjonen på pc-en, men stadig flere foretrekker å lese nyhetene på mobiltelefonen. Det finnes mange ulike nettlesere på internett, og informasjonen på våre nettsider må kunne leses uavhengig av hvilken nettleser brukeren ønsker å benytte. Noen har dårlig syn, og er avhengig av at teksten kan vises med stor skrift, mens andre ønsker å få teksten lest høyt.

For mennesker med nedsatt funksjonsevne finnes det en rekke verktøy som gjør det enklere å bruke pc og internett. Lesestaver for blinde, pekepinner for personer med omfattende lammelser, eller joystick for brukere med nedsatt funksjonsevne i arm eller hånd er eksempler på alternativt pc utstyr. Imidlertid er det ikke alle internettløsninger som har kodet innholdet på en slik måte at disse verktøyene kan benyttes. Det er vårt ansvar at alle, uavhengig av funksjonsevne og PC-utstyr, kan lese informasjon på våre nettsteder. For å sikre at nettsidene fungerer best mulig, er det viktig at internettløsningen følger de standardene som finnes for internett. Det er W3C som har ansvaret for å oppdatere disse.

Tilgjengelighet for alle omfatter også hvordan vi formidler et budskap. Et tydelig språk uten bruk av for mange fremmedord og spesielle faguttrykk bidrar til å gjøre teksten lettere tilgjengelig for oss alle.

Erfaringer viser at ved å legge til rette for bruk av slikt utstyr, gjør vi den generelle tilgjengeligheten bedre.

Videregående skoler:
Videregående skoler legger opp til omfattende bruk av IKT i undervisningen for å bygge opp digital kompetanse blant de unge og blant lærerne i fylket. Det har blant annet vært benyttet en digital læringsplattform (Fronter) ved de videregående skolene i mange år.

Tiltak/ Potensielle forbedringer

- Fylkeskommunen vil med stor sannsynlighet få et øket elektronisk tjenestetilbud til publikum i årene som kommer. Stadig flere publikumsrettede tjenester blir elektroniske, og flere nye tjenester utvikles. Det er behov for fortsatt bevissthet rundt tilgjengelighet for alle til disse tjenestene.

- Det har primært vært satt fokus på tilgjengelighet til alle i forbindelse med eksterne systemer. Systemer som benyttes av de ansatte har ikke i samme grad blitt testet i forhold til tilgjengelighet.

- En bedre integrering mellom eksisterende systemer vil også være med å øke tilgjengeligheten. Dette fordi det som oftest vil senke brukerterskelen inn mot systemene. Det vil kunne være færre brukergrensesnitt å forholde seg til.

- Økt automatisering av interne rutiner er også i stor grad medvirkende til bedre tilgjengelighet.

- Større fokus på tilgjengelighet for alle ved innkjøp av nye systemer. Dette gjelder spesielt ved utvikling av kravspesifikasjoner og ved testing av leverte systemer

- Universell utforming krever kunnskap hos alle som produserer elektronisk informasjon siden det stilles mer formaliserte krav til hvordan innholdet skal produseres. Dette gjelder spesielt i forhold strukturering av informasjon og formidling av tabeller, bilder, lyd og video. Siden automatiseringen ikke kan gjøre alt dette, må personalet ha kompetanse til å gjøre det manuelt og korrekt.

2.1.4 Innkjøp

Fra 1. januar 2007 stiller Lov om offentlige anskaffelser i § 6 følgende krav: Oppdragsgiver "…skal under planleggingen av den enkelte anskaffelse ta hensyn til livssykluskostnader, universell utforming og miljømessige konsekvenser av anskaffelsen."

Forskrift om offentlige anskaffelser definerer universell utforming slik: "Utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene slik at virksomhetens alminnelige funksjon kan benyttes av flest mulig."

Videre heter det i forskriften: "Når det er mulig skal spesifikasjonene utformes slik at det tas hensyn til kriterier for tilgjengelighet for funksjonshemmede og universell utforming."

Den beste konkretiseringen av innkjøp og universell utforming er pt veilederen "Universell utforming i offentlige anskaffelser" som er utarbeidet av Deltasenteret under Helse- og sosialdirektoratet.

Dette er et nytt område innen offentlige innkjøp med lite erfaringsgrunnlag.

Mål

- Oppfylle lov og forskrift på området.

Tiltak

- La universell utforming være et tema ved alle relevante anskaffelser. Søke å innarbeide konkrete kriterier i den tekniske spesifikasjonen, eller i tildelingskriteriene, og derigjennom vektlegge aspektene ved valg av produkt/løsning.

2.2. Samferdsel

Mobilitet er en viktig nøkkel til selvstendighet og sosial inkludering. Mobilitet er bare mulig hvis transportsystemet er tilgjengelig og kan brukes ved behov. Transportsystemet omfatter transportmidlene (buss, tog, taxi etc.) og infrastrukturen (vegnett m/fortau, gang- og sykkelveier, parkeringsplasser, skysstasjoner, holdeplasser med installasjoner som automater, trafikantinformasjon og lignende).

Alle elementene i transportsystemet må ha universell utforming for at hele reisekjeden skal kunne sies å være tilrettelagt. Dette krever helhetstenkning på tvers av ulike forvaltningsnivå og sektorer.

Det vil komme forslag om krav til universell utforming av alle nye transportmidler for kollektivtransport. Samferdselsdepartementet vil fremme forslag til regelverksendringer med sikte på at kravene kan innføres samtidig med ny diskriminerings- og tigjengelighetslov, slik at de kan gjelde fra 1. januar 2009

2.2.1 Transportårer – veg/bane

Utbyggingen av gang- og sykkelvegnettet er et viktig virkemiddel for å bedre tilgjengeligheten til vegsystemet vårt. I tillegg er et trygt og trafikksikkert vegnett generelt av betydning Universell utforming er særlig viktig i tilknytning til skoleveger og tettsteder. I tettstedene må universell utforming ha fokus på gangveger, fortau, ramper og fotgjengeroverganger, samt at det generelt skjer en tilrettelegging for rullestolbrukere og synshemmede.

Fylkeskommunen har ansvaret for fylkesvegnettet og avgjørende innflytelse på prioriteringen av riksvegprosjekter som ikke har stamvegstatus. Riksvegbudsjettet blir således hvert år behandlet av fylkesutvalget. I nasjonal transportplan (NTP) planlegges investeringsaktiviteten for alle de statlige samferdselsetatene, herunder både stamvegnett og jernbane i et 4 til 10-årsperspektiv. Fylkeskommunen medvirker i denne planprosessen med påvirkningsmulighet under vegs.

For å følge opp jernbanepolitikken er det etablert jernbaneforum, både for Gjøvikbanen og Dovrebanen. Disse ledes av fylkesordfører. Jernbaneforum for Gjøvikbanen har vært svært aktivt i den senere tid, bla. med stasjonsutvikling. Jernbaneverket har lagt fram et forslag til strategi for universell utforming av jernbaneverkets infrastruktur. (Juni 2007). Strategien foreslår at prinsippet om universell utforming skal legges til grunn ved bygging av alle nye stasjoner og tog i Norge. Først vil Jernbaneverket oppgradere knutepunktstasjoner i det sentrale Østlandsområdet til et nivå som gir tilgjengelighet for alle. Deretter kommer turen til øvrige stasjoner med stor trafikk.
Det er ikke mulig å oppnå universell utforming av eksisterende tog på grunn av gulvhøyden og på grunn av at det vil være svært vanskelig å gi tilgang til alle servicetilbud for alle. I praksis kan man derfor bare oppnå full universell utforming av togene etter hvert som tog skiftes ut.

Langs riksvegnettet er det fortsatt et stort investeringsbehov, og fylkesutvalget har i sin behandling av riksvegbudsjettet påpekt at rammen for dette formålet er for lav. Det er 141 km gang- og sykkelveg langs riksvegnettet i Oppland. Fram til 2010 er det planlagt 33 km nye strekninger. Selv med disse utbygd vil det fortsatt være behov for ytterligere 168 km før "full" dekning er oppnådd.
Fylkestinget har vedtatt et særskilt forseringsprogram for fylkesvegnettet gjennom å foreta et låneopptak på 100 mill kr. Gang- og sykkelveger med særlig fokus på skoleveger er gitt høy prioritet, ut fra både trafikksikkerheten og et folkehelseperspektiv.

Lillehammer har gjennom prosjektet "Byen for alle" gjennomført tiltak som i vesentlig grad har forbedret tilgjengeligheten. Dette følges nå opp gjennom bl.a BRA-prosjektet der også Gjøvik er med. Det er fortsatt en betydelig veg å gå før både Lillehammer, Gjøvik og fylkets øvrige tettsteder har en tilfredsstillende tilgjengelighet til transportsystemet.

Knutepunktutvikling er en svært viktig del for den universelle utformingen av samferdselssystemet. Dette er nærmere omtalt under punktet "skysstasjoner" i kapitlet om kollektivtransport.

Mål

- Et transportsystem som er tilgjengelig for alle og et transporttilbud som gjør
- det mulig for alle å leve et aktivt liv. (Nasjonal Transportplan i 2004)
- Universell utforming av vegsystemet, med særlig fokus på tettstedene og gang- og sykkelvegnettet.
- Universelt utformede stasjonsmiljøer og tog.

Tiltak

- Prioritere utbygging av gang- og sykkelvegnettet langs skoleveger.
- Følge opp arbeidet med å øke tilgjengeligheten i tettstedenes vegsystemer i fylkeskommunens arbeid med stedsutvikling.
- Følge opp arbeidet med utbedring av stasjonsmiljøene i Oppland etter prinsippene om universell utforming.

2.2.2 Kollektivtrafikk – materiell, skysstasjoner, holdeplasser, utstyr

Status

Materiell

Bussparken i fylket består av ca 350 busser, og gjennomsnittsalderen er ca 11 år.

I forbindelse med anbud har fylkeskommunen stilt spesielle krav til bussmateriellet - ut fra krav til bl.a. universell utforming. Dette er knyttet til følgende ruteområder/ruter:

- Bybuss Gjøvik
- Bybuss og serviceruter Lillehammer
- Gjøvik – Lillehammer

- Dokka – Oslo (Landekspressen)

For å få best mulig nytte av tiltakene knyttet til bussmateriellet, må infrastrukturen være på plass.

I fylkeskommunens kjøp av drosjetjenester er det stilt krav mht stor/liten bil (kapasitet) og krav knyttet til transport av rullestolbrukere.

Holdeplasser
Det er vegholder som har ansvaret for holdeplassene. En holdeplass bør bestå av areal for bussen (lomme el areal i vegbanen), venteareal for publikum – evt. med leskur, trafikantinformasjon og off. skilt. Det er ca 3.500 holdeplasser (7.000 begge sider av vegen) i fylket, og de fleste av disse holder en svært enkel standard. I byområdene er det gjort tiltak for å øke tilgjengeligheten til kollektivtransporten for alle brukergruppene. Dette har vært knyttet til prosjekt som f.eks. ”Byen for alle Lillehammer”.

Midler til oppgradering har skjedd gjennom statlige forsøksordninger – eks BRA-midler. Fylkes-kommunen bevilget i 2006 4,6 mill kroner til denne type tiltak i Mjøsregionen.

Sammen med kommunene Lillehammer og Gjøvik og SVV er det gjennomført en kartlegging av holdeplasstandarden i Mjøsregionen. Sammen med disse partene vil flere tiltak bli gjennomført i 2007 og 2008. Det er behov for ytterligere midler for at hele dette området kan sies å være tilfredsstillende.

Statens vegvesen har også satt fokus på holdeplasser, men da spesielt knyttet til holdeplasser langs hovedvegnettet, og da spesielt fokus på ekspressbussene. Dette vil også komme til nytte for den regionale kollektivtransporten.

Skysstasjoner
Regionale skysstasjoner har vært et satsingsområde for fylkeskommunen. Utbygging av disse har skjedd i nært samarbeid med den respektive kommune, og/eller NSB, JBV, SVV og private interessenter/investorer. Otta (pilotprosjekt) åpnet i 1990, Fagernes i 1991, Lillehammer i 1993, Ringebu i 1999, Vinstra i 2000 og Dokka i 2005. Disse har et bra kvalitetsnivå. Det er imidlertid behov for tiltak at alle brukergrupper skal kunne benytte skysstasjonen.

Gjøvik skysstasjon har svært lav standard og den fungerer dårlig. Det pågår et planarbeid (sammen med Gjøvik kommune, Rom Eiendom, JBV og SVV) for å fremme en reguleringsplan i løpet av høsten.

Standarden på Gran stasjon, som er knutepunktet mellom buss og tog på Hadeland, er også lav.

Utstyr – IKT-løsninger
Nytt elektronisk billettsystem ble anskaffet i 2006 basert på felles standard for Østlandet. Gjennom denne investeringen er det lagt en ”grunnstein” vedr rutedata, som kan utnyttes videre – eks. vis til sanntidsinformasjonssystem.

Billettsystem – sammen med et godt informasjonssystem – er to viktige forutsetninger for at det skal være enkelt å reise kollektivt. Informasjon skjer gjennom telefon, internett og trykt materiell. Dette er pr dato ikke tilgjengelig for alle brukergrupper.

Ruteinformasjon på holdeplassene har variabel standard, og bør prioriteres på rutestrekninger og ruteområder med stor trafikk.

Mål

Bussmateriell
Det må være et mål at når nytt materiell skal anskaffes til rutedriften i fylket, må en ta utgangspunkt i universell utforming. Materiell benyttet innen bybussområdene og langrutenettet må prioriteres mht krav knyttet til tilgjengelighet for alle.

Skysstasjoner
De regionale skysstasjonene er ”navet” i fylkets kollektivtilbud. Disse bør derfor tilfredsstille de krav som er nødvendig for at alle brukergrupper skal kunne benytte kollektivtilbudet.

Det må være et mål at godkjente planer og finansiering for Gjøvik skysstasjon er på plass innen 1. halvår 2008, og at byggearbeidene er startet opp/realisert innen 2009.

Holdeplasser
Det bør utarbeides en handlingsplan knyttet til kollektivtransport og universell utforming innen 2009.

Utstyr
Informasjon på internett knyttet til fylkets kollektivtransport må være tilgjengelig for alle i løpet av 2008.

Tilsvarende bør ”reisekonto” for elektronisk billettsystem være på plass innen 1. kvartal 2008.

Tiltak

Bussmateriell
I avtalene med rutebilselskapene må det innarbeides at ved anskaffelse av nytt materiell, skal tilgjengelighet for alle prioriteres.

Skysstasjoner
Gjøvik skysstasjon må prioriteres, og det må avsettes midler mht en rask realisering.

Holdeplasser
Arbeidet med standardheving på holdeplassene må videreføres i samarbeid med vegholder, og byområdene og langrutestrekningene må prioriteres. Fylkeskommunen må avsette midler slik at "spleiselaget" med kommunene og SVV kan videreføres.

Utstyr
IKT-løsninger vil gjøre det enklere for alle å reise kollektivt. Arbeidet med informasjonsløsninger på internett og på skysstasjonene må videreføres

Kostnader
Universell utforming er et krav i alle bussanbud (jfr. EUs bussdirektiv). Den største utfordringen innen kollektivtransport er at kollektivtransportens infrastruktur, holdeplasser og skysstasjoner m/tilhørende informasjonssystem etc, ikke er tilrettelagt, og det er dette som er kostbart.

2.3. Kultur, miljø, helse

2.3.1 Bibliotek

ABM-utvikling, Statens senter for arkiv, bibliotek og museum, har universell utforming som en prioritert oppgave i sine måldokumenter. De satser på å spre kunnskap, bygge nettverk og arbeide med holdningsendringer i biblioteksektoren.
Manglende tilgjengelighet, enten det dreier seg om hindringer i det fysiske miljø eller de digitale tjenestene, strider mot biblioteklovens som presiserer at gratis bibliotektjenester er en demokratisk rettighet. Sluttrapport fra gjennomført prosjekt er utgitt av ABM-utvikling i mai 2005. Denne rapporten kan ha stor overføringsverdi til andre bibliotek. Egne kartleggingsverktøy er utarbeidet og kan benyttes.
Oppland fylkesbibliotek vil følge utviklingen av det arbeidet som pågår i ABM-utvikling og ha fokus på fysisk tilgjengelighet, tilgjengelig IKT og tilrettelagte arbeidsplasser i bibliotekene.

Mål
Målet skal være at biblioteket som kulturarena, læringsarena og møteplass skal være tilgjengelig for alle, inkludert mennesker med nedsatt funksjonsevne. Det digitale biblioteket må også ta hensyn til at folk med ulik funksjonsevne skal få tilgang til nettbaserte tjenester.

Tiltak

<u>Fysisk tilgjenglighet</u>
Skal bibliotekene både være et sted å hente kunnskap, en kulturarena og en møteplass må tilgjeligheten være lik for alle. Utformingen av det fysiske miljøet må være slik at alle mennesker, inkludert rullestolbrukere, blinde, hørselshemmede og andre med ulik funksjonsevne skal kunne ferdes der uten vanskeligheter. På grunnlag av kartlegging av forholdene i bibliotekene, bør det utarbeides handlingsplaner for utbedring av eksisterende lokaler. Ved nybygg må universell

utforming av lokalene ivaretas fra start til slutt. Det er viktig at bibliotekene samarbeider med de kommunale og fylkeskommunale representantene som arbeider med universell utforming for å sikre helhetlige og gode løsninger.

Tilgjengelig IKT
Nettbaserte tjenester er en viktig del av bibliotekenes tjenestetilbud. I Oppland tilbys adgang til ulik bibliotekinformasjon gjennom "Bibliotekportalen Oppland". Dessuten har de fleste bibliotekene sine hjemmesider som gir nyttig informasjon om bibliotekenes tilbud.
For at brukere med nedsatt funksjonsevne skal få samme tilgang til digitale bibliotektjenester som andre må det installeres tilrettelagte publikumsstasjoner i bibliotekene med nødvendig teknisk utstyr og programvare. Bibliotekenes hjemmesider må ta hensyn til ulike behov.

Utstyr som kan være aktuelt å installere er:
- hev- og senkbart bord
- lese-tv, punktprinter, elektronisk tale
- teleslynge
- alternativ mus og tastatur
- programvaren LingDys; stavekontroll for personer med lese- og skriveproblemer
- taleprogrammet MAGic
- punktskriverprogram

Tilrettelagte arbeidsplasser
Det er viktig at det blir tilrettelagte arbeidsplasser for personer med ulike funksjonsnedsettelser. Det må foretas en kartlegging av den enkeltes behov og nødvendige tiltak må iverksettes.

2.3.2 Kulturminnevern

Kulturminneforvaltningens oppgave er å verne om kulturminnene. Målet er at flest mulig får del i kunnskapen de representerer og opplevelsen de gir.

Nesten uten unntak, er kulturminnene fra en tid da ingen hadde hørt om universell utforming eller da tilgjengelighet var et tema. Dette gir nye utfordringer der hensyn til vern og tilgjengelighet må veies opp mot hverandre. Fylkeskommunen vil arbeide for bedre tilgjengelighet til kulturminnene samtidig som man holder en høye vernefaglig etisk standard. Det betyr at kulturminnene må gjøres tilgjengelige gjennom endringer, tillegg eller alternative presentasjonsformer. Erfaringer viser at godt tilrettelagte kulturminner dessuten gjør dem mer attraktive og innehar kvaliteter som mange i befolkningen setter pris på.

Vi må forstå behov og ønsker, få gode planleggingsprosesser, kjenne hvilke tekniske, designmessige muligheter som finnes, og vi må påvirke utviklingen slik at flest mulig kan få del i kulturminnene.

Det er en særlig utfordring å tilrettelegge verneverdige bygg og anlegg slik at både antikvariske krav, estetikk og funksjonshemmedes behov blir oppfylt. Antikvariske

må tidlig inn i plan- og byggeprosessen. Det samme gjelder også tilrettelegging av arkeologiske kulturminner. Ikke alle kulturminner kan tilrettelegges for alle uten at det går på bekostning av kulturminnets verne- og opplevelsesverdi, men det er et overordnet mål at der det er mulig, bør dette gjøres.

Intern bevisstgjøring og kompetanseheving

Mål: Kulturminnemyndighetene i Oppland fylkeskommune inkluderer hensynet til universell utforming i sitt arbeid med kulturminnene. Vi er ikke bare oppmerksom på ansvarsområdet, men tar dette aktivt med i vurderingene når det er relevant. Fylkeskommunen er dyktig til å avveie hensynet til deltagelse for alle med hensynet til vern av umistelige kulturminneverdier. Vi finner alternative formidlingsmåter når tilgjengeligheten er begrenset.

Tiltak:

- Fagenhet for kulturverns ansatte bevisstgjøres og motiveres om temaet universell utforming. Dette skjer gjennom prinsippdiskusjoner, deltagelse på kurs og seminarer og i møte med brukere og tilretteleggere.
- Fagenheten skaffer seg aktuell litteratur og informasjonsmateriell.

Nasjonal og internasjonal nettverksbygging

Mål: Oppland fylkeskommune samarbeider med relevante nasjonale og internasjonale aktører for å finne stadig bedre løsninger og utveksle erfaringer med overføringsverdi. Fylkeskommunen har god kompetanse når det gjelder forholdet mellom kulturminner og universell utforming. Dette gjelder både kjennskap til produkter og løsninger, men også ideologi, metodikk og kommunikasjon.

Tiltak:

- Fylkeskommunen samarbeider med nasjonal og lokal kulturminneforvaltning og interesseorganisasjoner. Fylkeskommunen deltar i aktuelle konferanser for kulturminnevernet for bevisstgjøring omkring problemstillinger knyttet til universell utforming.
- Når fylkeskommunens medarbeidere reiser, søker de aktivt å oppdatere seg innen feltet for å finne ideer, kompetansepersoner og allianser.

Relevante arbeidsmetoder, løsningsmodeller og produktinformasjon

Mål: Oppland fylkeskommune er grunnleggende løsningsorientert, innen kulturminnefaglige etiske rammer, og samarbeider med relevante instanser. Vi har god oversikt over produkter og løsningsalternativer. Fylkeskommunen har også gode begrunnelser i de tilfellene der hele eller deler av kulturminnene ikke kan gjøres tilgjengelig for alle grupper. Fylkeskommunen er bevisst på hvilke arbeidsmetoder og praktiske løsninger som er mest hensiktsmessige i forskjellige saksområder.

Tiltak:

- Fylkeskommunen systematiserer informasjonen om aktuelle produkter, produsenter og aktører.
- Fylkeskommunen deltar i nettverk med aktørene på brukersiden som kan benyttes når saker kommer opp og det er behov for innspill til ulike løsninger.

Arbeidsmetoder må vurderes og utvikles slik at de er relevante for kulturminnevernets rolle og oppgave.

Kompetanseheving hos brukergruppen og fylkeskommunen

Mål: Brukergruppen forstår klarere de antikvarisk faglige avveininger som må gjøres ved endringer og tilpasninger. De forstår bedre vernets betydning og det ideologiske begrepsapparatet. Fylkeskommunen forstår også bedre de konkrete utfordringene som brukergruppen møter. Dette gir en konstruktiv, kreativ og løsningsorientert dialog. Alle parter respekterer hverandres hensyn og oppgaver.

Tiltak:

- Representanter for brukergruppen som skal arbeide med universell utforming i møtet med kulturminnene, gjøres kjent med bevaringsideologiske problemstillinger gjennom praktisk samarbeid og teoretisk opplæring.
- Det utpekes ansatte i fagenhet for kulturvern som vil ha et særlig ansvar for samarbeid om tilgjengelighetsprosjekter og får på denne måten ny kunnskap om brukernes behov og utfordringer.
- Man arbeider spesielt med samarbeidsmetoder og løsningsvarianter, fordi mangfoldet av kulturminner ofte krever spesialtilpassede løsninger.

Påvirkning av produsenter, arkitekter og designere

Mål: Produsenter lager produkter som er tilpasset de kulturhistorisk viktige landskap og bygninger. Designere og arkitekter ser at utfordringer knyttet til universell utforming i kulturminner er et attraktivt arbeidsområde og bidrar aktivt til å finne gode løsninger på designproblemer.

Tiltak:

- Fylkeskommunen kartlegger gode eksempler på tekniske og designmessige problemstillinger det er behov for å løse og klart definere kulturminnenes tålegrenser.
- I viktige prosjekter trekkes det inn særskilt kompetente formgivere for å skape nye løsningsmodeller.

Verneverdige og fredete bygg

Mål: Vernede bygg og anlegg skal i størst mulig grad være tilgjengelige for alle. Graden av tilgjengelighet må avveises mot typen kulturminne.

- Gjøre flere verneverdige og fredede bygg tilgjengelige for alle.
- Kartlegge verneverdige og fredede bygg og anlegg rettet mot allmennheten mht. universell utforming.
- I samarbeid med Riksantikvaren og andre fylker utarbeide handlingsprogram for utbedringer som kan gjennomføres innenfor rammen av vernebestemmelser.

Skjøtsel av arkeologiske kulturminner

Mål: Gjøre flere natur- og kulturbaserte attraksjoner tilgjengelige

for alle. Universell utforming vurderes alltid når arkeologiske kulturminner skal gjøres tilgjengelige. Minst ett kulturminne tilrettelagt av fylkeskommunen, skal være tilrettelagt for folk med fysiske handikapp, enten pga mindre bevegelighet eller synshemning innen 2010.

Tiltak:

- Utarbeide plan for tilrettelegging av kulturminner i fylket. Universell utforming ligge til grunn for all tilrettelegging.
- Gjennomføre tilrettelegging av prioriterte attraksjoner mht. atkomst, parkering, informasjon m.v. Tilrettelegge kulturminner i fylket, minst to i hver kommune (se skjøtsel av arkeologiske kulturminner).
- Ved skjøtsel av arkeologiske kulturminner, skal man alltid vurdere muligheten for tilrettelegging for alle brukergrupper.
- Det arbeides med å finne muligheter for å bevege seg i kulturminneområdene og med å gjøre dem mest mulig forståelig for alle.
- Innhente kompetanse fra ulike brukergrupper for å diskutere mulige løsninger og muligheter diskuteres.
- I forbindelse med skjøtselsplan for Beitostølen skal noen kulturminner tilrettelegges for folk i rullestol.
- Informasjon på skilt skal være lett å forstå. Tekst og informasjon skal alltid være lett å lese, kort, stor skrift. Bruke illustrasjoner til å forklare.
- Skilt bør settes opp i en høyde som gjør det mulig å lese for både barn og eventuelt rullestolbrukere, samtidig som teksten er lesbar for svaksynte.

Informasjon og tilgjengeliggjøre kunnskap

Mål: Kunnskapen om Opplands kulturarv og kulturminner er tilgjengelig for alle.

Tiltak:

- Tilrettelegge informasjon om kulturminner gjennom internett ved bruk av kart, bilder og tekst.
- Formidling skal skje i en form som gjør den forståelig for de fleste brukergrupper.
- Informasjon om forvaltningen av kulturminner skal være lett tilgjengelig for alle.

Verdiskapingsprogrammet

Mål: De sentrale aktører i pilotprosjektene har en høy bevissthet om universell utforming i planlegging og realisering av tiltak i prosjektene, når det gjelder fysisk tilgjengelighet, informasjon og utvikling av opplevelser og tjenestetilbud.

Tiltak:

- Fylkeskommunen tar i samarbeid med Riksantikvaren opp temaet universell utforming på samlinger i verdiskapingsnettverket for å utveksle erfaringer om kulturarv, verdiskaping og universell utforming, spre inspirasjon og utvikle samarbeidsmuligheter.

Merkostnader ved universell utforming

Mål: Fagenheten for kulturvern kjenner til hvilke kompensasjonsordninger som finnes i de tilfeller der universell utforming betyr en ekstrabelastning for eiere og brukere.

2.3.3.Kultur- og idrettsbygg

I følge Kultur- og Kirkedepartementets ”Om tilskudd til anlegg for idrett og fysisk aktivitet- 2007” stilles det krav om universell utforming ved bygging av idrettsanlegg. Anleggene skal som hovedregel være tilgjengelig for funksjonshemmede, både som utøver, publikum, dommer, trener eller arrangementsteknisk personale. Dette innebærer at alle idrettsanlegg skal være tilgjengelig for alle personer med bevegelses- og orienteringsvansker.

Det stilles en rekke krav til både tomtevalg, parkeringsplasser, innganger, planløsninger, garderober, traseer etc. når det skal bygges nye idrettsanlegg. Disse blir nøye gjennomgått i departementets veileder V-511 ”Idrettsanlegg og funksjonshemmede - idrettsanlegg for alle”.

De samme kravene som stilles til tilrettelegging av idrettsanlegg, gjelder også for kulturbygg. Universell utforming er en forutsetning for å få tilskudd fra spillemidlene.

Det må legges merke til at disse kravene gjelder alle *nye* anlegg.

Ved rehabilitering av idrettsanlegg er det ikke krav om universell utforming fra departementets side, men et krav om at anleggene skal tilpasses behovene til funksjonshemmede brukere.

Status i Oppland
Alle idrettsanlegg som bygges med tilskudd fra spillemidlene skal være universelt utformet. Dette kravet håndheves ufravikelig, og planer om nye idrettsanlegg som ikke har universell utforming vil ikke få tilskudd.

Dette betyr at samtlige idrettsanlegg som er bygd i Oppland de senere år, med støtte fra spillemidlene, skal være tilgjengelig for alle.

Unntaket kan være ved rehabilitering av enkelte eldre idrettsanlegg. Der hender det at kravet til universell utforming ikke er absolutt, (f.eks. en fotballgarderobe som ligger i en kjelleretasje), men ved rehabilitering av store og viktige anlegg (som f.eks. idrettshaller og svømmehaller) lempes det ikke på kravene. Det et er forøvrig Kirke- og kulturdepartementet som foretar forhåndsgodkjenningen av planer for de største anleggstypene.

Mål
I ”Mulighetenes Oppland - Plan for idrett, fysisk aktivitet og friluftsliv 2005-2008" heter det på s. 6 under visjon og målgrupper:

"Arbeid for tilrettelegging av anlegg og aktivitet og integrering av funksjonshemmede foregår kontinuerlig. Blant annet skal alle anlegg som mottar spillemidler tilrettelegges for bevegelseshemmede."

Fylkeskommunen er bemyndiget av Kirke- og kulturdepartementet til å forvalte spillemiddelordningen til idrettsanlegg, og er forpliktet til å overholde de nasjonale bestemmelsene når det gjelder universell utforming av anlegg for idrett og fysisk aktivitet (kap. 2.7.3 i spillemiddelbestemmelsene):

”Det er et krav at idrettsanleggene som hovedregel skal være tilgjengelig for funksjonshemmede, både som utøver, publikum, trener, dommer eller arrangementsteknisk personale. Dette innebærer at alle idrettsanlegg skal være tilgjengelig for personer med bevegelses- og orienteringsvansker.
I så stor utstrekning som mulig bør tilgjengelighet oppnås gjennom hovedløsningen, uten behov for tilpasninger, særløsninger eller tilleggsløsninger.
Universell utforming defineres som utforming av produkter og omgivelser på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpasninger og en spesiell utforming.”

Tiltak
Ettersom de aller fleste anlegg bygges/rehabiliteres med støtte av spillemidler, skal de i *teorien* være tilgjengelige. Det kan være behov for en kartlegging for å sjekke om dette er *realiteten*. Kartlegging av de store anleggene bør prioriteres.

2.3.4. Folkehelse – Helse i plan

Folkehelse er et stort arbeidsfelt som krever tverrfaglig og tverrsektoriell innsats. Stortingsmelding nr.16 (2002-2003) ”Resept for et sunnere Norge” (Folkehelsemeldingen) var starten til den nasjonale satsinga for et mer systematisk folkehelsearbeid. Meldingen legger dermed også sterke føringer for folkehelsearbeidet i Oppland. Den lanserer en rekke tiltak for å styrke folkehelseperspektivet i samfunnsplanleggingen. Tiltakene er i hovedsak knyttet til infrastruktur og organisering, utvikling av planleggingsverktøy og oppbygging av plan- og prosesskompetanse i helsesektoren.
Stortingsmeldingen har senere blitt fulgt opp av aktuelle handlingsplaner og stortingsmeldinger.

Plan- og bygningsloven er kommunenes og fylkeskommunenes fremste verktøy i samfunnsplanleggingen. Folkehelsemeldingen omtaler samfunnsplanlegging som et sentralt virkemiddel i folkehelsearbeidet.

Prosjektet ”Helse i Plan” er et samarbeidsprosjekt mellom Helse- og omsorgsdepartementet (HOD), Miljøverndepartementet (MD) og Sosial- og helsedirektoratet (Shdir). Våren 2005 ble det utarbeidet prosjektplan: ”Planlegging for bedre folkehelse: Helse i Plan”. I prosjektplanen pekes det på at det er en utfordring for helsesektoren å ta i bruk plan- og bygningsloven som det sentrale planleggingsverktøy i folkehelsearbeidet. Samtidig er det en utfordring å utvikle plan- og bygningsloven til å bli et egnet verktøy for helsesektoren.

I Oppland er Gjøvik-region (Østre Toten, Gjøvik, Vestre Toten, Søndre Land, Nordre Land) og Gran valgt ut som satsingskommuner i prosjektet, med prosjektledelse lagt til fylkeskommunen, tilsvarende en 20% stilling. Erfaringene herfra vil være til

inspirasjon for de øvrige kommunene i fylket. Det er utarbeidet en egen prosjektplan for arbeidet i Oppland. Fylkesmannen i Oppland, Oppland fylkeskommune og kommunene står sammen om dette arbeidet, sammen med Sosial- og Helsedirektoratet og Miljøverndepartementet. Det arbeides med også å benytte kompetansemiljøene på høgskolene til denne satsingen.

Universell utforming er en naturlig del av folkehelsearbeidet, og det jobbes integrert med disse satsingene. Kommunenes interesse for dette er nødvendig og avgjørende, og den lokale viljen til å jobbe med folkehelsearbeid i Oppland er god.

Visjon for arbeidet

Sikre flere leveår med god helse for Opplands befolkning og redusere helseforskjellene gjennom å forankre folkehelsetiltak i kommunale og regionale plan- og beslutningsprosesser.

Hovedmål

Prosjektplanen "Helse i Plan" i Oppland har følgende hovedmål:

- Å styrke folkehelsen ved å forankre ulike folkehelsetiltak, kommunalt og regionalt, ved bruk av plan- og bygningsloven som verktøy
- Å utvikle felles forståelse og samarbeidskompetanse for folkehelsearbeid hos planleggere og helsesektor i den enkelte kommune.

Hovedmål for universell utforming i et folkehelseperspektiv blir tilsvarende:

- Å styrke folkehelsen ved bruk av universelt utformede løsninger.
- Å utvikle felles forståelse og kompetanse om universell utforming hos samfunnsplanleggere og fagfolk i helsesektoren.

Tiltak

- Praktiske og tematiske workshops for pilotkommuner og folkehelsekommuner
- Seminarer/fagsamlinger
- Veiledning
- Planskjema med sjekkliste om universell utforming
- Nettverksbygging/samarbeidsrutiner
- Helse i Plan/Universell utforming på www.Planoppland.no med bl.a.tematikk, idedatabase, kurs/studier, nyheter, veiledningsinstans som er fleksibel.
- Kartlegge hva som finnes av aktuelle studietilbud
- Styrke læringsmiljøet for Helse i Plan/ Universell utforming gjennom tett samarbeid med høgskolene i fylket

Tidsramme for prosjektet Helse i plan perioden fram til 31.12.2009.

2.3.5 Tannhelsetjenesten

Status:
Det foreligger ikke tilstrekkelig kunnskap om universell utforming av de offentlige tannklinikkene.

Oppland fylkeskommune eier lokaler til 1 av klinikkene. Fylkeskommunen leier lokalene til de øvrige klinikkene.

Mål:
Målsettingen er at alle fylkeskommunens tannklinikker skal være i lokaler som tilfredsstiller kravene til universell utforming. Når dette kan oppnås vil være avhengig av faktisk status og mulig praktisk gjennomføring.

Tiltak:
I 2008 gjennomføres kartlegging ved fylkeskommunens tannklinikker.
Kartleggingen gjøres i samarbeid med de som har fagkunnskap på området.

I 2009 utarbeides handlingsplan for utbedring/tilrettelegging på bakgrunn av kartleggingen.

2.4. Stedsutvikling og arealforvaltning

Det er en nasjonal målsetting at alle mennesker skal ha like muligheter til å delta i samfunnslivet. For å oppnå dette må boliger, bygninger og uteområder utformes slik at de kan brukes av alle – uten at de blir hindret.

2.4.1 Overordnet planlegging – Samfunnsplanlegging / Arealplanlegging

Fylkeskommunen har et lovpålagt ansvar for fylkesplanlegging, og har ansvar for at spørsmål om tilgjengelighet og universell utforming behandles i planene. Fylkesplaner er retningsgivende for kommunale planer, og fylkeskommunen og Fylkesmannen skal veilede og gi kommunene nødvendig støtte til å sikre funksjonshemmedes interesser i kommunenes planarbeid. (Rundskriv T-5/99 – Tilgjengelighet for alle)

Fylkeskommunen er høringsinnstans og veileder for kommunene i plan- og bygningslovsspørsmål. Fylkeskommunen kan fremme innsigelse til kommuneplanens arealdel og reguleringsplan/bebyggelsesplan dersom hensynet til universell utforming ikke er ivaretatt.

Mål

Fylkesplanens pkt. 3.3.13 har som veivalg:
”Tilgjengelighet for alle som rettesnor for samfunnsutviklingen, utformingen av det fysiske miljø og tilrettelegging for fysisk aktivitet”

Fylkesplanens retningslinjer for stedsforming (Mulighetenes Oppland 2005-2008) sier at kommunene bør bruke kommuneplanprosessene til å legge prinsippene om universell utforming til grunn for utviklingen.

Tiltak

Nasjonalt:
Den pågående revisjonen av plan- og bygningsloven og teknisk forskrift vil trolig gi et bedre juridisk grunnlag for å sikre universell utforming det offentlige rom og i publikumsbygg, mens det er usikkert om lovgiver vil gi skjerpede krav til private boliger.
Uarbeiding av forskrifter for avgrensning av hva som ligger i plikten til universell utforming blir avgjørende for at planmyndighetene kan legge riktig fortolkning av loven til grunn for sitt arbeid. Samtidig er det en utfordring å gi eksakte regler på et felt som er i stadig utvikling, og der også samfunnets krav endres over tid.

For håndheving av bestemmelsene er det viktig at begrepet universell utforming konkretiseres, og at det utvikles tilgjengelighetsindikatorer og standarder for de ulike områdene.

I Oppland:
Gjennom arbeidet med "Helse i plan" og nettsiden www.planoppland.no gis det veiledning om innarbeiding av universell utforming i planverket.

Pilotkommuneprosjektet i Gjøvik og Vestre Toten er svært nyttig for å få erfaringer fra forankring av universell utforming. Det er arbeidsgrupper i gang bla. på temaet universell utforming i reguleringsbestemmelser.

Kompetansearbeid knyttet til eksiterende og nye møtearenaer vil være en viktig del av oppfølgingen, sammen med den løpende veiledningen til konkrete plansaker i hht. plan- og bygningsloven.

2.4.2 Stedsutvikling

Gode tettsteder er en viktig forutsetning for å sikre bosetting og næringsutvikling i lokalsamfunnene.

Innsatsområdet er synliggjort Fylkesplan for Oppland (2005-2009):
3pkt. 4.2: "Satse på stedsutvikling for å øke stedenes kvaliteter for innbyggerne, besøkende og næringsliv".

Fylkesplanen gir også gitt egne retningslinjer for stedsforming som utgangspunkt for veiledning og behandling av arealplaner på fylkesnivå. Universell utforming skal legges tilgrunn i utviklingen av stedene.

Det er stor politisk interesse knyttet til utviklingen av tettstedene i fylket, og det er avsatt midler i det regionale handlingsprogrammet (RHP) til ulike tiltak innen dette området. Oppland fylkeskommune prioriterer virkemidlene inn mot kommunale tiltak i kommunesentrene, med særlig prioritering av støtte til regionsentrene.

Tiltakene bør ha basis i vedtatt kommune- eller reguleringsplan, i retningslinjene for stedsforming og i kommunenes handlingsplaner for byggeskikk. Det legges vekt på

planlegging, infrastruktur og kvalitetsheving av de fysiske omgivelser, så som utarbeiding av planer for fysisk utforming, tilrettelegging av områder for fellesanlegg og forskjønningstiltak og opprustnings-investeringer i det fysiske miljøet.

Prinsippene for universell utforming av bygg og uteområder skal vektlegges i arbeidet.

Vi ser at temaet universell utforming blir belyst i de aller fleste søknader om stedsutviklingsmidler. Det er behov for kvalitetssikring av om søknadene og tiltakene faktisk innfrir kravet til universell utforming.

Mål

- Prinsippene for universell utforming skal legges til grunn for planer og utforming av bygg og uteområder.
- Universell utforming skal være en sentral føring i stedsutviklingsprosjekter, og dette skal vektlegges ved vurdering av søknader om tilskudd.

Tiltak

- Utarbeiding av kriterier/sjekkliste for universelt utforming som grunnlag til tildeling stedsutviklingsmidler.
- Evaluering og erfaringsinnhenting fra gjennomførte prosjekter.

2.4.3 Offentlige bygg

Når det offentlige har ansvar for nybygg og rehabilitering er det viktig at stat, fylker og kommuner er bevisste på å stille krav til universell utforming i prosjektene.

Fylkeskommunen har i FU-sak 69/05 lagt premisser for utforming av de videregående skolene, men fylkeskommunen har også ansvar for at de offentlige tannklinikkene og sentraladministrasjonens lokaler tilfredsstiler kravene til universell utforming. (Se eget punkt for v.g.s. og tannklinikker).

Sentraladministrasjonen har lokaler i sameiet AS Kirkegaten 74 med DnB Nor Eiendom som partner sammen med Oppland fylkeskommune.

Lokalene tilfredsstiller ikke fullt ut krav til universell utforming i dag, men eiendomskomplekset står foran en omfattende ombygging og krav til universell utforming må forutsettes gjennomført i forbindelse med byggesaken som ferdigstilles i 2008.

Mål

- Ved nybygging og rehabilitering/ombygging skal fylkeskommunens bygningsmasse tilpasses kravene til universell utforming.

Tiltak:

- Krav til universell utforming må forutsettes innarbeidet i forbindelse med byggesaken i sentraladministrasjonen som ferdigstilles i 2008.

2.4.4.Boliger

I levekårundersøkelsen fra 2004 er det stilt spørsmål om tilgjengelighet fram til boligens inngangsdør, og tilgjengelighet til de ulike rommene i boligen.

- 24 prosent av boligene var tilgjengelige fram til inngangsdøren.
- Totalt er det 15 prosent av boligene i tillegg har alle typer rom plassert på inngangsplanet.
- Sju prosent er fullt tilgjengelige for rullestolbrukere.
- 11 prosent har besøksstandard sett i forhold til rullestolbrukere,
- Åtte prosent av boligene, 160 000 boligenheter, kan relativt lett kan gjøres tilgjengelige, i og med at alle viktige rom befinner seg på et og samme plan.

Tilskuddsordninger gjennom Husbanken er det viktigste virkemiddelt for å oppnå universelt utformede boliger. Grunnlånet i Husbanken skal som blant annet bidra til å fremme boligkvaliteter som miljø og universell utforming. Lånet skal bidra til å oppnå boligpolitiske målsetninger som ellers ikke ville bli oppnådd. Lånet kan gis til tilpasning av bolig for personer med nedsatt funksjonsevne.

Flere kommuner benytter bestemmelser til kommune- og reguleringsplaner for å stille krav om en prosentvis andel universelt utformede boliger. Den juridiske bindingen av en slik bestemmelse er visstnok tvilsom, i hht. til drøftinger med Kommunal- og regionaldepartementet i forbindelse med Pilotkommuneprosjektet.

Det er heller ikke klart hvordan en revidert plan- og bygningslov med teknisk forskrift vil følge opp dette punktet.

Mål

- Øke antall universelt utformede boliger.

Tiltak

- Øke kunnskapen om tilskuddsordningen til universelt utformede boliger gjennom Husbanken.
- Bidra i pilotkommunenes nettverksarbeid knyttet til kriterier for utforming av reguleringsbestemmelser.

2.4.5 Uteområder – Friluftsområder

Stortingsmelding 39 (2000- 2001) Ein veg til høgare livskvalitet er nasjonalt mål for friluftslivet formulert slik:
”Alle skal ha mulighet til å drive friluftsliv som helsefremmende , trivselsskapende og miljøvennlig aktivitet i nærmiljøet og i naturen ellers.”

Målsettinga er å fremme det enkle friluftslivet – for alle, i dagliglivet og i harmoni med naturen.

Mulighetens Oppland – Plan for idrett, fysisk aktivitet og friluftsliv har som overordnet visjon: ”Fysisk aktivitet for alle”. Barn og unge, fysisk inaktive og funksjonshemmede er nevnt særskilt i planen.

I St.meld. nr. 26 (2006-2007) Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand legges det vekt både på sikring av grønnstruktur og friområder og å styrke universell utforming. Meldingen peker på at fortetting innenfor byggesonene i byer og tettsteder mange steder går på bekostning av uteområder på den enkelte tomt, i boligens nærområde og de arealene og grønne områder som barn- og unge bruker. Kvaliteten på nærområdene er svært viktig for personer som har liten mobilitet på grunn av funksjonsnedsettelser.

Det er skrevet en masteroppgave i landskapsarkitektur med tittel ”Rekreasjonsområder for alle?” – en eksempelstudie fra Bærum og Lillehammer (Andresen/Nordås, 2004). Studien fant at det var et gap mellom de fysiske løsningene og de nasjonale og kommunale målene. De fysiske løsningen hadde tydelig forskjell i vektlegging av ulike brukergrupper. De fleste tiltak rettes mot personer med bevegelseshemming.

Mål

- Alle skal ha tilgang til uteområder der de bor, og anledning til å drive idrett, fysisk aktivitet og friluftsliv.

Tiltak

- Formidle gode eksempler på tilrettelegging av uteområder og friluftsområder.

2.5 Anbefaling

Videre satsing

Arbeidet med komitesak for Universell utforming er et skritt på arbeidet mot en helhetlig satsing på universell utforming i fylket. Ut fra tidsaspektet i saken har arbeidet blitt konsentrert til fylkeskommunens egne ansvarsområder, men neste skritt bør være utarbeiding av en mer konkret handlingsplan for Oppland, i samarbeid med andre samfunnsaktører fra offentlig, privat og frivillig sektor. Det må legges opp til en bred prosess med involvering og medvirkning fra brukerorganisasjonene. Fylkesrådet for funksjonshemmede og de kommunale rådene er sentrale i dette.

Kostnader

Ut fra tidsrammen for arbeidet med komitesaken har det ikke vært rom for å vurdere kostnadsaspektet ved satsingen på universell utforming nærmere. Kostnadene er vanskelig å tallfeste, men man må se samlet på den samfunnsøkonomiske nytten av tiltakene.

I forbindelse med arbeidet med NOU 2005:8 ”Likeverd og tilgjengelighet” vurderte ECON analyse kostnadene ved tilretteleggingsreglene i lovforslagets §11, om kostnadene ved innføring av tilretteleggingsregler med plikt til universell utforming av bygg.

De kom fram til følgende:

Plikten til generell tilrettelegging:
Kostnadene vil være begrensede, ut fra uforholdsmessighetsvurdering, som bla. beskytter virksomheter med svak økonomi.

Plikten til individuell tilrettelegging:
Merkostnadene vil være begrensede, ut fra at dette i stor grad viderefører eksisterende plikter.

Plikten til universell utforming av bygg m.v. :

- virksomhetene har tid til å innrette seg etter kravene
- nyanlegg kan innrette seg etter kravene fra planleggingsfasen
- behovet for tilrettelegging vil være størst i eldre bygg.
- Kostnader for universell utforming av uteområder blir vurdert moderate ut fra erfaringer i Kristiansand og Bærum, som ha innarbeidet disse kravene i kommunens planer, og har gode erfaringer med å følge opp dette innenfor ordinære budsjettrammer.
- Plikt for universell utforming av bygg rettet mot allmennheten vil kunne føre til vesentlige kostnader for bestående bygg. Dette kan bla. føre til at virksomhet rettet mot allmennheten flyttes til tilgjengelige bygg, mens resterende lokaler benyttes til kontorer, lager, osv.

Samfunnsøkonomisk nytte: I tillegg til at tilpasning til universell utforming er viktig for personer med nedsatt funksjonsevne, vil deler av tilpasningene også kunne være nyttig for andre personer og for produksjonen som skjer i byggene.

Regjeringen vurderer å innføre krav til universell utforming av nye bygninger rettet mot allmennheten i forbindelse med revidert plan- og bygningslov. For eksisterende bygg er kostnadene i forbindelse med oppgradering store, og dette er årsaken til at det p.t. er usikkert hvordan dette følges opp i lovverket.

Anbefaling

- Universell utforming skal legges til grunn for samfunnsplanlegging i Oppland, og videreutvikles som strategi i Fylkesplan og Regionalt handlingsprogram.

- Universell utforming skal alltid utredes og tas inn som premiss for fylkeskommunens valg av løsninger innenfor bygg, uteområder, kulturminner, kollektiv transport, IKT- og informasjonsløsninger og innkjøp.

- Fylkeskommunen skal vektlegge universell utforming i sin veiledningsrolle ovenfor kommunene, og være aktivt med i lokalt, nasjonalt og internasjonalt utviklingsarbeid for å fremme samfunnsutvikling som er basert på prinsippene for universell utforming.

- Fylkeskommunen skal gjennomgå sine ulike tilskuddsordninger med tanke på å stille skjerpede krav til universelt utformede løsninger.

- Fylkeskommunen skal bidra til å finne gode løsninger for å gjøre kulturarven tilgjengelig for alle, samtidig med at vernet av kulturminnene ivaretas.

- Arbeidet med universell utforming skal videreutvikles til en mer konkret handlingsplan for Oppland, i samarbeid med andre samfunnsaktører fra offentlig, privat og frivillig sektor.

Del 3 Litteratur og lenker

Generelt

FNs standardregler for like muligheter for mennesker med funksjonshemning. Vedtatt av FN 20.12.1993 og ratifisert av Norge samme dato.
http://www.fn.no/erklaeringer_konvensjoner/standardregler_for_funksjonshemmede/fns_standardregler_for_like_muligheter_for_mennesker_med_funksjonshemming

Regjeringens handlingsplan for økt tilgjengelighet for personer med nedsatt Funksjonsevne (2005-2009)
http://www.universell-utforming.miljo.no/artikkel.shtml?id=174

T-5/99 B. Tilgjengelighet for alle. Rundskriv om sikring av tilgjengelighet ved bruk av plan- og bygningsloven.
http://www.regjeringen.no/nb/dep/md/dok/rundskriv/1999/T-599-B-Tilgjengelighet-for-alle-.html?id=108439

NOU 2001:22 Fra bruker til borger - En strategi for nedbygging av funksjonshemmende barrierer
http://www.regjeringen.no/nb/dep/aid/dok/NOUer/2001/NOU-2001-22.html?id=143931

St.meld. nr. 40 (2002 - 2003): Nedbygging av funksjonshemmende barrierer.
http://www.regjeringen.no/nb/dep/aid/dok/regpubl/stmeld/20022003/Stmeld-nr-40-2002-2003-.html?id=197129

NOU 2005:8: Likeverd og tilgjengelighet. Rettslig vern mot diskriminering på grunnlag av nedsatt funksjonsevne.
http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/NOUer/2005/NOU-2005-8.html?id=390520

Kompetansemiljøer

Statens råd for funksjonshemmede
http://www.shdir.no/srff/

Deltasenteret: Statens kompetansesenter for deltakelse og tilgjengelighet:
www.shdir.no/deltasenteret

Dokumentasjonssenteret – Nasjonalt dokumentasjonssenter for personer med nedsatt funksjonsevne
http://www.dok.no/

Fylkesdelplaner, handlingsplaner m.m. – andre fylker

Fylkesdelplan for universell utforming. Rogaland 2006 - 2009. Vedtatt i fylkestinget 6.3.2007. (Er til godkjenning i MD)
http://www.rogfk.no/modules/module_123/proxy.asp?C=128&I=451&D=2&mid=17&sid=137&pid=33

Deltaking for alle – Universell utforming. Fylkesdelplan for Hordaland 2006-2009. Godkjent i MD des.2006.
http://www.hordaland.no/templates/Page.aspx?id=4361

Handlingsplan for auka tilgjenge for alle – Universell utforming. Sogn og Fjordane fylkeskommune. Vedtatt 12.12.2006.
http://www.sfj.no/sff/K2PUB.nsf/viewAttachments/C1256B3B0048DA1DC125723B004EA287?OpenDocument&frame=yes

Veileder

Crawford, Kristin Margarete, Veien til tilgjengelighet, 2003
http://www.universell-utforming.miljo.no/file_upload/veien_til_tilgjelighet_lav.pdf

Kunnskap og kompetanse

• Opplæringsloven.
www.lovdata.no

• Forskrift om miljørettet helsevern i barnehager og skoler m.v.
www.lovdata.no

• St. meld. 30 (2003-2004) Kultur for læring.
www.odin.dep.no

• Kunnskapsløftet. Nett-tjeneste fra Kunnskapsdepartementet om kunnskapsløftet.
www.odin.dep.no

• Skolen for alle. Nett-tjeneste som gir informasjon om tilpasset og inkluderende opplæring i skolen.
www.skolenettet.no

• ”Forskning om tilpasset opplæring”. Forskningsrapport fra Høgskulen i Volda og Møreforskning.
www.utdanningsdirektoratet.no

IKT

St.meld.17 (2006-2007) Eit informasjonssamfunn for alle
http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/dok/regpubl/stmeld/20062007/Stmeld-nr-17-2006-2007-.html?id=441497

eNorge 2005
http://www.regjeringen.no/upload/kilde/mod/red/2000/0002/ddd/pdfv/154031-enorge_2005_endelig.pdf

www.Norge.no

Sosial og Helsedirektoratet, Deltasenteret: http://www.shdir.no/deltasenteret/ikt/

World Wide Web Consortium (W3C) http://w3c.org/

ABM-utvikling
http://www.abm-utvikling.no/tverrsektorielt/universell-utforming/

Bibliotek
Det tilgjengelige bibliotek
http://biblioteknett.no/dtb/index.html

Idrett
Idrettsanlegg og funksjonshemmede – idrettsanlegg for alle
http://www.regjeringen.no/nb/dep/kkd/dok/veiledninger_brosjyrer/2000/Idrettsanlegg-og-funksjonshemmede---idrettsanlegg-for-alle.html?id=87544

Spillemidler
http://www.regjeringen.no/nb/dep/kkd/Tema/Idrett/Soknad-om-spillemidler-til-idrettsanlegg.html?id=86916

Innkjøp

Universell utforming i offentlige anskaffelser – Temaveileder til lov om offentlige anskaffelser

http://www.shdir.no/vp/multimedia/archive/00013/Veileder_Universell__13513a.pdf

Pilotkommuner

Pilotkommuner for universell utforming
http://www.universell-utforming.miljo.no/artikkel.shtml?id=430

Vestre Toten og Gjøvik:
http://www.vestre-toten.kommune.no/internett/vt.nsf/id/7B2F46551F517780C12572D7004538D8?OpenDocument

Seminarer m.m.

Samferdselsdepartementet 3.10.06: Universell utforming og tilgjengelighet

http://www.regjeringen.no/nb/dep/sd/dep/politisk_ledelse/Statssekretar_Steinulf_Tungesvik/taler_artikler/2006/Seminar-om-tilgjengelighet-og-universell-utforming.html?id=273390

Artikler m.m.

Tillegg til NOU 2005: 8 – Likeverd og tilgjengelighet
Universell utforming – Fra ideal til rettsnorm v/ Nicolai V. Skjerdal
http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/NOUer/2005/NOU-2005-8/18.html?id=390776

Rudolph Brynn: Universal utforming - eit reiskap for integrering av menneske med nedsett funksjonsevne. 13.10.2006
http://www.dok.no/universal-utforming-eit-reiskap-for-integrering-av-menneske-med-nedsett-funksjonsevne-.370934-49153.html

Full deltagelse for alle? Utviklingstrekk 2001-2006.
Sosial- og helsedirektoratet og Nasjonalt dokumentasjonssenter for personer med nedsatt funksjonsevne.
http://www.dok.no/getfile.php/347266.951.ayquyvbvxx/Full+deltakelse+for+alle+del+1.doc